

AWLV-Nieuwsbrief – augustus 2014

Redactie: Joanneke Hees en Robert Hirschel

nummer 36

Van de redactie

U heeft er lang op moeten wachten, maar hier is dan eindelijk weer een nieuwe editie van de A WL V-Nieuwsbrief. Dat het zo lang heeft geduurd, wil niet zeggen dat er niets te melden viel. Integendeel, er is heel wat gebeurd de afgelopen tijd, zowel feestelijke als droevige gebeurtenissen. Een greep uit de activiteiten: de langverwachte presentatie van het Noortheyboek, een eigen website, twee tentoonstellingen en twee excursies. Maar ons zijn ook twee leden van het eerste uur ontvallen, onder wie onze erevoorzitter, Cees Milot.

Maar we beginnen deze nieuwsbrief met enkele actuele berichten over de Culturele Zomermarkt, de Reuwendagen en een interessante tentoonstelling in het Rijksmuseum van Oudheden. We sluiten deze nieuwsbrief af met een artikel van Wim van Horssen over een ‘oranjegezinde’ pijpenkop.

Joanneke Hees

Cultureel Zomerfestival

Zaterdag 30 augustus vindt rond het Koningin Julianaplein in Voorburg het jaarlijkse Cultureel Zomerfestival plaats. Voor het eerst zal de A WL V hier met een stand aanwezig zijn, in plaats van onze deelname aan Open Monumentendag. De markt is bedoeld om culturele instellingen de gelegenheid te geven om zich te presenteren en nieuwe leden te werven. Hebt u zin om mee te komen helpen om de kraam te bemannen, laat het dan weten!

Robert Hirschel en Joanneke Hees

Tentoonstelling Bij nader inzien

Momenteel is in het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) in Leiden de tentoonstelling *Bij nader inzien. Nieuw onderzoek naar oude opgravingen* te zien. De tentoonstelling laat de resultaten zien van het Odysseeproject van NWO, waarbij 31 oude ‘vergeten’ opgravingen de afgelopen jaren alsnog zijn onderzocht en gepubliceerd. In de vorige eeuw zijn door het hele land duizenden opgravingsprojecten uitgevoerd. Lang niet altijd werden de resultaten goed in kaart gebracht. Vondsten en documentatie verdwenen zelfs ongezien in dozen en lades. Het nieuwe onderzoek laat zien dat uit die oude opgravingsgegevens nog veel belangwekkende informatie te halen valt.

Een van de Odysseeprojecten die de afgelopen jaren zijn uitgewerkt, betreft het onderzoek van Heleen van Londen van de UvA. Zij bestudeerde de voedselproductie in het Midden-Delfland in de Romeinse tijd. De boerderijen in dit gebied leverden producten voor de markt in Forum Hadriani. In een filmpje op de website van het RMO, www.rmo.nl, licht Heleen van Londen haar onderzoek toe.

Joanneke Hees

Reuwendagen in Den Haag

Dit jaar vinden de Reuwendagen plaats op donderdag 20 en vrijdag 21 november, en wel heel dichtbij: in de Koninklijke Schouwburg in Den Haag. Net als de afgelopen jaren zijn er parallelsessies die uiteenlopende archeologische onderwerpen aansnijden, dus voor ieder wat wils. Er zijn bovendien enkele excursies gepland, te weten een busrit naar het Scheveningse deel van de Atlantikwall, een stadswandeling door het middeleeuwse en post-middeleeuwse centrum van Den Haag en een busrit langs de nieuwbouw van Den Haag, waar archeologie steeds op een heel eigen wijze is ingepast. De Reuwendagen zal dit jaar gehouden worden door dr. Joris D. Kila en is getiteld ‘Archeologie in de vuurlinie’, over de bescherming van erfgoed in oorlogsgebieden. Geef u snel op via www.reuwendagen.nl, want de vroegboekorting geldt tot 1 september!

Joanneke Hees

Presentatie Noortheyboek en nieuwe website

Op maandagavond 9 december 2013 heeft Wim van Horssen namens de AWLV de eerste exemplaren van het boek *Vijf eeuwen boeren aan de Noortheylaan in Leidschendam* overhandigd aan Heleen Mijdam, wethouder monumenten, archeologie en cultuurhistorie van de gemeente Leidschendam-Voorburg, en de heer Van Bohemen, eigenaar van de boerderij aan de Noortheylaan.

In dit boek staan de resultaten van het archeologisch onderzoek dat door de toenmalige Archeologische Werkgroep Leidschendam tussen mei 2000 en juli 2001 in en rond de boerderij is uitgevoerd voorafgaande aan en tijdens een grote restauratie. Het vondstmateriaal is in de afgelopen jaren onder leiding van Wim van Horssen door de leden van de AWLV bestudeerd. De sporen en vondsten die bij het onderzoek werden aangetroffen, geven samen een beeld van de ontwikkeling van de boerderij en het leven van de bewoners.

Alle leden van de AWLV hebben deze fraaie en rijk geïllustreerde publicatie cadeau gekregen, maar het boek is ook te koop bij de werkgroep voor € 20,- excl. verzendkosten. Voor meer informatie en bestellingen kunt u terecht op www.awlv.nl.

De heer en mevrouw Van Bohemen en wethouder Mijdam nemen het nieuwe boek in ontvangst van auteur Wim van Horssen (foto: Paul Baarslag).

Dat brengt ons direct op het tweede programmapunt van die feestelijke avond in december: de presentatie van onze nieuwe website, ontworpen door Chantal Beukers. De overhandiging van het zojuist aangeboden Noortheyboek werd als eerste nieuwsfeit direct op de website geplaatst.

Inmiddels hebben verschillende nieuwe leden zich al via de website aangemeld. Ook voor de verkoop van het Noortheyboek heeft de website zijn waarde al bewezen.

Joanneke Hees en Robert Hirschel

Chantal Beukers en Ronald Zalmé zetten het eerste nieuwsbericht op de website, onder toezien oog van Kees van der Brugge (foto: Ot Douwes).

Herinrichting park Arentsburgh-Hoekenburg met Romeinse tuin

Het monumentale park Arentsburgh-Hoekenburg in Voorburg heeft een nieuwe inrichting. Wethouder Marcel Houtzager (Groen) vierde de oplevering op woensdag 11 december met een knipoog naar het verleden door het uitvoeren van een Romeins bouwoffer bij de Nieuwe Tolbrug, brugwachtershuisje (verlengde Hoekweg) Voorburg. Hij begroef een stopfles met zaden samen met de voorzitter, de heer Kees Verbeek, van de stichting Mooi Voorburg.

Omlijsting voor uniek gebied

Park Arentsburgh-Hoekenburg is uniek in Nederland vanwege de schat aan archeologische resten die hier onder het maaiveld liggen. Op deze plek lag 2.000 jaar geleden de belangrijke Romeinse stad Forum Hadriani met een badhuis, een haven en een stadsmuur met poortgebouwen. Alle reden voor de gemeente om met zorg en aandacht met deze locatie om te gaan.

Al eerder investeerde de gemeente in de visualisatie van het verleden door het plaatsen

van één hoofdbaken en vijf stadbakens die de geschiedenis van deze stad en haar bewoners belichten. De nieuwe inrichting van het park zorgt voor een juiste omlijsting.

Oog voor kwaliteit

Bij de entree met het hoofdbaken is een kleine Romeinse tuin met zitbankjes aangelegd. De inrichting is gebaseerd op archeologische vondsten in Europa. De verdwenen Romeinse stadsmuur van Forum Hadriani is met stenen in het grasveld gemarkeerd. Ook de omgeving van de Nieuwe Tolbrug is aangepakt in de sfeer van de oude buitenplaats Hoekenburg. Zo is hier rond het markante brugwachtershuisje een gedeelte van de asfaltverharding vervangen door gebakken klinkers in de vorm van een kompasroos en zijn er bijzondere bomen aangeplant. Langs de paden en op diverse zichtlocaties in het park zelf zijn planten toegevoegd die passen bij de stijl van de buitenplaatsen. Het straatmeubilair heeft 'parkkwaliteit' gekregen door een verbetering van materiaal, vorm en kleur met o.a. replica's van historische banken. Overbodige en rommelige hekjes en palen zijn opgeruimd.

Oog voor groen

De herinrichting van het park komt voort uit het uitvoeringsprogramma van het Groenstructuurplan. In dit uitvoeringsprogramma ligt het accent op het groen dichterbij de mensen brengen; beter zichtbaar, beter bruikbaar en beter bereikbaar. Voor meer informatie, kijk op www.lv.nl/groenplan.

Bron: www.leidschendam-voorburch.nl.

Bezoek aan houtzaagmolen De Salamander in Leidschendam

Op 15 februari 2014 heeft een tiental AWLV-leden een werkbezoek gebracht aan de houtzaagmolen De Salamander. De aanleiding voor dit bezoek was tweërlei:

Op de eerste plaats wordt er op onze schervenvoeravond al een tijd gewerkt aan de vondsten van de opgraving uit 1996 van het terrein waar oorspronkelijk de molen De Salamander heeft gestaan. De molen De Salamander werd in 1643 gebouwd, in 1773 door brand verwoest en in 1777 weer opgebouwd. Eind 19^e eeuw werd er een stoommachine geplaatst en kon men ook zonder wind zagen. In 1953 werd de molen stilgelegd en trad het verval in. Ondanks dat het een beschermd monument werd, veranderde de molen in een bouwval. In 1985

volgde een ommekeer en werden de restanten van de molen gedemonteerd en opgeslagen. In 1989 werd de molen herbouwd en in 1995 werd er weer voor het eerst met windkracht gezaagd.

De Archeologische Werkgroep Leidschendam heeft tijdens de opgraving in 1990 een groot aantal vondsten gedaan en deze opgeslagen in dozen. De inhoud van deze dozen wordt nu bekeken en gerubriceerd. Opvallend is het grote aantal pijpenkoppen.

Op de tweede plaats is er een vitrine met vondsten van deze opgraving in de molen aanwezig, maar niemand van de huidige leden kende de inhoud. Ook wil het bestuur van De Salamander een educatief centrum inrichten voor bezoekers van de molen. Daarom heeft men ons benaderd met de vraag of onze werkgroep mee wil denken om een permanente opstelling van archeologische vondsten mogelijk te maken.

Een woord van dank aan de heer Albert de Jong, bestuurslid van de molen, die met veel enthousiasme de uitgebreide rondleiding verzorgde. Voor meer informatie over de molen, zie www.molendesalamander.nl.

Kees van der Brugge

Groepsfoto bij molen De Salamander (foto: Albert de Jong).

Rondleiding Tabakshistorisch Museum Delft

Op zaterdagmiddag 22 maart kwamen 12 leden van de AWLV naar het Tabakshistorisch Museum Delft in de Van Bossestraat 4 te Delft, waar ons een rondleiding werd gegeven door de eigenaar en beheerder, Louis Bracco Gartner.

Deze oorspronkelijke tabakswinkel is gestart in 1942 door zijn schoonouders. Louis heeft de winkel later overgenomen en beheerd. Door o.a. zijn belangstelling voor geschiedenis kreeg hij via zijn contacten de beschikking over ruim 12.000 pijpen uit Delft. Dit was voor hem het startsein om zich te verdiepen in de historie van de kleipijpen.

Inmiddels is hij met pensioen en heeft hij zijn winkel omgebouwd en ingericht tot een permanent museum over alles wat met tabak te maken heeft. Hij heeft een zeer uitgebreide collectie kleipijpen met vele objecten, bijbehorende documenten en referentiemateriaal, zoals boeken en ander publicaties.

In de uitleg die hij gaf, verklaarde hij waarom de oudste kleipijpen, uit ongeveer 1690, een kleine kop hebben. De tabak werd toen nog ingevoerd en was kostbaar. Met het goedkoper worden van de tabak werden de pijpenkoppen groter en anders van vorm (trechtervormig en ovoïde) met lange stelen voor het afkoelen van de rook. Echter, ze waren wel kwetsbaar. Daarnaast verklaarde Louis hoe de productie in de toenmalige zeven provinciën is ontstaan en uitgebreid. De productie verspreidde zich via Amsterdam en vervolgens zijn in diverse, toen belangrijke steden grote productiecentra ontstaan, zoals in Gouda, Schoonhoven en Gorinchem.

Louis Bracco Gartner geeft uitleg (foto: Joannek Hees).

Door zijn uitgebreide kennis kon hij ons veel vertellen en uitleggen. Daarnaast is hij ook een goede vraagbaak en hulp om ons eigen materiaal onderbouwd te determineren.

Ook heeft hij veel documentatie en voorbeelden over de tabaksindustrie in het algemeen, o.a. tabaksplantages, tabaksverwerking, sigarenproductie, verpakkingsmateriaal, maar ook een uitgebreide collectie kwispelendoors, snuifdozen, pruimtabak en andere tabakgerelateerde zaken. Zelfs de waterpijp was aanwezig. Hij heeft veel objecten in zijn verzameling die een inzicht geven hoe men omging tabak, zowel in sociëteiten als in huiskamers. Hij vertelde waar men de tabak produceerde en hoe die werd behandeld om een optimale kwaliteit te krijgen en te handhaven.

Gedurende de jaren heeft hij vele bijdragen geleverd aan jubileumpublicaties van diverse tabakgerelateerde bedrijven. Door zijn bekendheid op dit gebied is hem gevraagd een tabaksmuseum op Sumatra op te richten, omdat daar zeer grote tabaksplantages waren en nog zijn. Hij is momenteel voorzitter van de Stichting Nederlandse Tabakshistorie.

Het was een zeer interessante middag en met dank aan hem en zijn vrouw zijn we om ongeveer 16.00 uur weer vertrokken, beladen met meer kennis over kleipijpen.

Ton Gribnau

Laden vol met kleipijpen heeft Louis over de jaren verzameld (foto: Joannek Hees).

Verbouwing

In verband met de verbouwing van het stadskantoor Leidschendam moesten we een nieuwe opslagruimte zien te vinden voor de archeologische vondsten van de voormalige AWL die daar in de kelder opgeslagen stonden. Die extra opslagruimte hebben we gecreëerd door het dichtmaken van de onderdoorgang tussen onze werkruimte en onze berging. Bijkomend voordeel is dat deze onderdoorgang nu niet meer als hangplek kan

worden gebruikt met de daarbij komende problemen van vernielingen en brandstichting. Eind maart is de aannemer aan de slag gegaan en een week later was de verhuizing van de vondsten al voltooid. Het resultaat is een fraaie extra bergruimte voor ons en een extra fietsenberging voor de bovenburen.

Joanneke Hees en Robert Hirschel

Tentoonstelling Mooi Voorburg

In het kader van haar jubileum organiseerde de Stichting Mooi Voorburg tussen half maart en 1 juni de tentoonstelling *Mooi Voorburg 55 jaar* in het Stedsmuseum Leidschendam-Voorburg. Aan de hand van foto's, brieven, schilderijen, een film en andere objecten werd een beeld geschetst van de geschiedenis van Mooi Voorburg. Een van de gebouwen waar de stichting zich voor heeft ingezet, is Huize Swaensteyn aan de Herenstraat 72, waar zij een oudheidkamer hebben gesticht, de voorloper van Museum Swaensteyn. Omdat de toenmalige Archeologische Werkgroep Voorburg op het terrein van Huize Swaensteyn in juli 1985 een van haar eerste opgravingen heeft uitgevoerd, hebben wij in overleg met Mooi Voorburg drie vitrines ingericht met vondsten, foto's en tekeningen van die opgraving.

Robert Hirschel en Joanneke Hees

Robert Hirschel geeft uitleg over de vondsten van Huize Swaensteyn (foto: Michel Groen).

Tentoonstelling over boerderij Noorthey in bibliotheek Voorburg

In de bibliotheek van Voorburg was van 30 mei t/m 12 juli een kleine tentoonstelling te zien over de vondsten van boerderij Noorthey. De aanleiding was het verschijnen van de publicatie over de opgraving (zie eerder in deze nieuwsbrief).

In enkele vitrines in het historisch informatiepunt 'Toen Leidschendam-Voorburg' was een keuze uit de vondsten van de opgraving te

zien: een kookpot uit de 16e eeuw, een Duitse baardmankruik uit de 17e eeuw, Chinese kopjes uit de 18e eeuw, bordjes met stichtende spreuken van rond 1800 en een haardsteen met het jaartal 1613.

Behalve gebruiks aardewerk waren er ook een driehonderd jaar oude haarkruller, een speelgoedbeeldje van een valkenier, een werpkoot (voor een spel), een slof van een kolfstok (voor een golfspel) en een paar kinderschoenen maat 30-31 uit de 17e of 18e eeuw te zien.

Wim van Horssen

Een test (voor kooltjes) uit de 18e of 19e eeuw van boerderij Noorthey (foto: Joanneke Hees).

Een speelgoedbeeldje van een valkenier van boerderij Noorthey (foto: Joanneke Hees).

Cees Milot achter de AWLV-kraam tijdens Open Momentendag in 2010 (foto: Joanneke Hees).

In memoriam Cees Milot 11 november 1924 – 30 januari 2014

Met het overlijden van Cees is een markante persoonlijkheid uit ons midden verdwenen. Cees was een van de initiatiefnemers bij het oprichten van de Archeologische Werkgroep Voorburg (AWV). Na zijn pensionering stortte hij zich op zijn hobby's: archeologie, gesteenten en fossielen. In 1984 richtte hij met enkele enthousiastelingen de AWV op. Hij werd voorzitter, notuleerde, onderhield contacten met de gemeente, organiseerde tentoonstellingen en hield lezingen. Dat was wel erg veel van het goede en in 1986 werden de taken verdeeld. Cees bleef wel nog enige jaren voorzitter.

We begonnen op de zolder van Cees in de Frederik van Eedenstraat. Later verhuisden we naar het helaas afgebroken Groene Kruisgebouw, een romantisch onderkomen zonder verwarming, waardoor we na afloop van de werkavond regelmatig een café in de Herenstraat bezochten om op te warmen. Vervolgens belandden we in Sionslust, daarna in de Van Royenschool en uiteindelijk in de Van Naeltwijkstraat. Cees bleef onverstoort onder de energie en tijd vretende verhuizingen.

Hij ontwikkelde zich tot het wandelende geheugen van de werkgroep, want hij was bij elke opgraving betrokken en bekwaamde zich

in alle voorkomende werkzaamheden: graven, tekenen, fotograferen, documenteren, restaureren, publiceren, dit laatste o.a. in *De Kroniek van Voorburg*, het overzichtswerk *Forum Hadriani. Van Romeinse stad tot monument* en in de periodieken *Westerheem* en *Kwadrant*. Zijn bijzondere aandacht voor Forum Hadriani heeft velen geïnspireerd tot nader onderzoek aan deze bekende vindplaats. Hij was ook nooit te beroerd om bij een opgraving aan omstanders vriendelijk uit te leggen hoe de vork in de steel zat.

In 1999 ontving hij tijdens de jaarvergadering van de landelijke vereniging, de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN), de bronzen legpenning voor zijn archeologische verdiensten. Ook werd hij erevoorzitter van de Archeologische Werkgroep Leidschendam-Voorburg (AWLV). Als amateurarcheoloog had hij het ideale profiel: hij was nauwkeurig, diplomatiek, onverstoort, kon goed relativeren, maar hield zijn doel steeds duidelijk voor ogen: onderzoek en bescherming van het bodemarchief.

Mooi voorbeeld van zijn ontwapenende onverstoortheid waren zijn excursies naar hardstenen bordessen van statige panden in Den Haag. Hij beklom met zijn volgelingen de treden, boog zich over de aanwezige fossielen, gaf daarbij een duidelijke uitleg en liet zich niets gelegen liggen aan passanten. De Frederik van Eedenstraat verwijst ook naar zijn verholen kwaliteiten. Cees was een verwoed dichter en taalcriticus, die de ambtelijke geheime taal op zijn ministerie regelmatig op de hak nam. Hij heeft een lang en rijk leven achter de rug. We zullen hem niet vergeten. Zijn naam zal verbonden blijven aan het archeologisch onderzoek in Voorburg.

Bram van den Band

Alexandra Oostdijk en Cees Milot determineren Romeinse vondsten in de werkruimte aan de Van Naeltwijkstraat.

In memoriam Wim van den Bos 6 december 1926 – 3 januari 2014

Met het overlijden van Wim is een karakteristieke AWN-er uit ons midden verdwenen. Hij heeft zich vooral doen gelden in de Archeologische Werkgroep Rijswijk en in het afdelingsbestuur, vooral toen de jubileumtentoonstelling van de AWN afdeling Den Haag, die in 1988 25 jaar bestond, op Het Plein in Den Haag georganiseerd zou worden. Als architect had hij een ingang om geld van aannemers los te krijgen voor de financiering van de ambitieuze tentoonstelling en dat lukte. Ook wist hij een comité van aanbeveling bij elkaar te brengen om de organisatie cachet te geven. Hij maakte schitterende tekeningen voor het inrichten van zeecontainers die als enorme kijkdozen op Het Plein geplaatst zouden worden. Van een daarvan hebben we nog het origineel: een prachtig landschap met als onderwerp de zoutwinning in de IJzertijd, een tekening om in te lijsten. Tot zijn grote teleurstelling liep het mis. De tentoonstelling ging niet door, Wim stapte uit het bestuur en nam afstand van de AWN.

Hij bleef echter gefascineerd door de archeologie en bezocht regelmatig tentoonstellingen en lezingen. Tijdens de lezingen liet hij zijn belangstelling nadrukkelijk blijken door gerichte vragen te stellen en in discussie te gaan. Ook in de laatste maanden van zijn leven volgde hij de ontwikkelingen in de archeologie met grote belangstelling. Hij ruste in vrede.

Bram van den Band

Oranjepropaganda aan de Vliet

Tijdens het wereldkampioenschap voetbal in Brazilië afgelopen maand was de Oranjekoorts overal duidelijk voelbaar. Enthousiaste aanhangers van 'Oranje' lieten merken welk elftal hun sympathie had door oranjeslingers op te hangen, zich in het oranje te kleden of een of meer van de tientallen oranjeartikelen te kopen die overal in de winkels lagen.

Een vergelijkbare Oranjekoorts heerste zo'n 340 jaar geleden in Nederland. Die gold toen niet het nationale elftal, maar de prins van Oranje. Na een periode van 22 jaar waarin het stadhouderschap was afgeschaft, moesten de regenten in 1672 toegeven aan de druk van het volk om weer een prins van Oranje een rol te geven in het landbestuur, eerst als kapitein-generaal en spoedig daarna als stadhouder Willem III. In dat jaar, in de geschiedenis bekend als het Rampjaar, werd de republiek

bijna van de kaart geveegd door een gezamenlijke aanval van Engeland, Frankrijk en de bisdommen Keulen en Münster. Het gewone volk riep toen om de prins van Oranje in de hoop dat die de kansen zou kunnen keren.

Wie in die tijd voor Oranje was, wilde dat ook wel laten blijken. Dat hoefde niet noodzakelijk opvallend of luidruchtig te zijn. Door het roken van de juiste pijp in de taverne of thuis kon men ook op subtielere wijze laten zien waar zijn sympathie lag. Zoals die pijp waarvan alleen de steel bij het materiaal zit dat de AWLV in 2008 bij een kort onderzoek op het terrein Leidsekade/Starrevaart in Leidschendam heeft verzameld en dat ik momenteel aan het uitwerken ben. Op die steel is in reliëf een dubbele slingerende rand met blaadjes en (oranje)appeltjes afgebeeld, met daarachter links het tekstfragment 'DIE NAER ORANIEN HA' en rechts 'OOCK DESE PYP NIET LA'. Uit vondsten elders blijkt het te gaan om een Oranjeleus die volledig luidt: 'DIE NAER ORANIEN HAECKT, OOCK DEZE PYP NIET LAECKT', oftewel wie naar Oranje verlangt, zal deze pijp niet afslaan. Op de ketel (de pijpenkop), die helaas aan onze vondst ontbreekt, staat rechts in reliëf het prinselijk wapen met kroon en links in reliëf tussen bladertakken de tekst 'VIVA ORANGIEN'. De pijp is gemaakt in Gouda in de periode tussen 1672 en 1685. In die tijd was er een hausse in gedecoreerde pijpen, die op de smaak van de Orangisten inspeelden.

De tekst op de steel van de kleipijp (foto: Wim van Horssen).

De gedecoreerde pijpen behoorden tot de duurdere soort van het goedkope segment. Dit was volkse rookwaar, waarvan de verkoopprijs iets hoger lag dan die van pijpen zonder enige decoratie. De kwaliteit ervan werd met 'grof' aangeduid. Wie meer geld in de knip had, zoals de regenten, kocht pijpen van de kwaliteit 'fijn' of 'porcelein'. Die hadden een glanzend, met een agaatsteen gepolijst oppervlak. Er is dus alle kans, dat onze pijp door eenvoudige lieden is gerookt, misschien wel vergezeld door een Oranjeborrel.

Wim van Horssen

Bronnen:

- D.H. Duco, *Vorstelijke pijpen*, Leiden 1992.
- D.H. Duco, *De tabakspijp als Oranjepropaganda*, Leiden 1992.

Website: www.awlv.nl

Voorzitter AWLV: Kees van der Brugge
Oostvlietweg 12 B, 2266 BL Leidschendam
070-3272859

Email: cavanderbrugge@casema.nl

Secretariaat: mr Robert Hirschel
Rodelaan 155, 2272 SB Voorburg
070-3862998

Email: hirschelrobert@gmail.com

Werkruimte: Van Naeltwijckstraat 9a,
2274 NV Voorburg
Werkavonden woensdag vanaf 20.00 uur.

Emailadres van de redactie:

joanneke.hees@gmail.com